Ádebiyatlar

1. D.A.Karimova, Sh.A.Yakubova. Bolalar musiqa asarlari ustida ishlash. -T.: «Fan va texnologiya», 2012,144 bet.
2. Romanova S.E. Muzıkanı oqıtıwdıń innovacion pedagogikalıq texnologiyaları. Tashkent-2022 j. 144 b.

REZYUME. Bul maqala muzıkalıq tálim-tárbiyası alıp atırǵan oqıwshılardıń muzıka atqarıwshılıq sheberligin asırıw qaǵıydaları, oqıtıw tártibi haqqında jazılǵan.

REZYUME. Ushbu maqola musiqiy ta'lim-tarbiya olib borilayotgan o'quvchilarda ijrochilik mahoratini oshirish qoidalari, o'qitish tartibi haqida yozilgan.

SUMMARY. This article is written about the rules of improving the performance skills of students undergoing musical education, the teaching procedure.

TEATR HÁM KÓRKEM ÓNER

Q.Seytjanova – *aǵa oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so'zlar: teatr, musiqa, drama, opera, balet, qo'g'irchoq teatri, pantomima.
Ключевые слова: театр, музыка, драма, опера, балет, кукольный театр, пантомима.
Key words: theater, music, drama, opera, ballet, puppet theater, pantomime.

Teatr - (yun. Theatron-tamashagoh) kórkem óner túri; onıń ayrıqsha ańlatpa quralı aktyordıń kópshilik aldındaǵı oyını procesinde júzege keletuǵın saxnalıq waqıya bolıp tabıladı. Teatr kórkem ónerinde hám taǵı basqa kórkem ónerlerde bolǵanı sıyaqlı, xalıq turmısı, tariyxı, dúnyaǵa kózqarası sáwlelenip, jámiyet rawajlanıwı, ruwxıylıǵı, mádeniyatı menen baylanıslı halda ózgerip, rawajlanıp baradı. Teatr tiykarında awızsha yamasa jazba dramaturgiyalar jatadı. [1]

Teatr sintetik kórkem óner bolıp, jámiyet turmısında, tamashagóylerdiń ruwxıy hám estetikalıq tárbiyasında zárúrli orın tutadı. Ol jaǵdayda dramaturgiya, muzıka, súwretleytuǵın kórkem óner, oyın, arxitektorlıq ajıralmaytuǵın birlikti quraydı. Teatrdıń zárúrli qurallarınnan biri saxna sóylewi bolıp tabıladı. Saxna sóylewi xarakterlerdiń ashılıwında, dóretpe mazmunı, konfliktiniń sáwlelendiriliwinde tiykarǵı orındı tutadı. Saxna shıǵarmalarınıń jaratılıwında teatr súwretshiligi (scenografiya)nıń úlesi úlken. Súwretshi dóretpe mazmunı hám rejissyor sheshiminen kelip shıǵıp, dekoraciya jaratadı. [2]

Teatrda muzıkanıń da ornı úlken, tamasha túri hám janrǵa baylanıslı halda ol túrli wazıypanı atqaradı: dramalıq spektakllerde járdemshi qural bolsa, operetta, muzıkalı dramada sóz benen haqılı, opera hám baletde bolsa sheshiwshi áhmiyetke iye boladı. Teatr kórkem óneri uzaq tariyxqa iye bolıp, onıń tiykarǵı elementleri (basqa túske kirisiw, dialog, dúgilisiw sıyaqlı) insaniyattıń baslanıwı dáwirlerinde ańshılıq, miynet hám dástúr, bayramlar menen, totemizm, animizm sıyaqlı baslanıwı dúńyaǵa kózqaras hám ata-babalarımızdıń ruwxlarına sıyınıw menen baylanıslı halda qáliplesken. [3] Bul teatr hám muzıka Orta Aziya xalıq teatrları sonıń arasında qaraqalpaq xalıq teatrı basıp ótken jolı muzıka kórkem óneri menen tıǵız baylanıslı bolıp tabıladı. Teatr ol kúnnen-kúnge óz átirapına xalıqtıń eń jaqsı dóretiwshilik kúshlerin toplaydı, milliy hám materiallıq dástúrlerdi jaratadı. Professional muzıkanı rawajlandırıw ushın sharayat jaratqan teatr qaraqalpaq xalıq ansambllarınıń bolajaq kompozitorları ansamblleri tánepis waqtında ataqlı eski muzıkalar atqarılıwları, oyın sesler, xalıq qosıqların jırlasadı, bul repertuardaǵı qosıqlar keyinirek muzıkalıq spektakller hám muzıkalıq dóretpelerge kirgizilgen teatr repertuarında dramatikalıq spektakller bólek orın iyeley basladı. Az-azdan olar arnawlı bolıp, milliy muzıkalı drama janrınıń tuwılıwı teatrda muzıkalı dramasınıń tiykarın xalıq oyınları, muzıka hám teatr elementlerin quraydı. Saqlanǵan dástúrlerge, birinshi náwbette, xalıq namaları, xalıq qosıqları, qosıq folklorınıń geypara elementleri kiredi. Dramada xalıq muzıkasınan paydalanıwdıń basqıshları (mısalı, keri qosıq), birinshi náwbette, dramaturg eń aldı menen óz jumısına kóbirek itibar qaratadı. Tamasha bul aktyor tárepinen avtordıń sezimlerin tamashagóyge jetkere biliw hám ótkeriw. Qaǵıyda jol menende, aktyor spektaklde suwretlengen tájiriybelerdi kórsetip beredi. Spektakl dawamında aktyor óz denesi, háreketleri, ima-ishara belgileri, dawısı, hár qıylı zatlar menen isleydi. «Teatr» túsinigi hár qıylı hám sırtqı kórinislerdi óz ishine aladı: drama teatrı, opera, balet, quwırshaq teatrı, pantomima hám basqalar.

[4]. Mudamı teatr jámáátlik kórkem óner bolıp kelgen; zamanagóy teatrda spektakllerdi saxnalastırıwda aktyorlar hám rejissyorlardan (dirijyor, xoreogrof) tısqarı, dizayner, kompozitor, xoreogrof, sonıń menen birge rekvizitler, kostyumshılar, vizajistler, saxna dizaynerleri, jaqtılandırıw dizaynerleri qatnasadı [5].

Teatrdıń rawajlanıwı mudamı jámiyet rawajlanıwınan hám ulıwma mádeniyat jaǵdayınan ajıralmaytuǵın bolıp kelgen onıń bólekleniwi yamasa rawajlanıwı, teatrda málim kórkem tendenciyalardıń ústinligi jáne onıń mámleket ruwxıy turmısındaǵı ornı social rawajlanıwdıń ayrıqsha qásiyetleri menen baylanıslı bolıp tabıladı. Teatrda hárqanday roller saxnalastırǵanda awıl xojalıǵı hám dástúrlerdiń eń áyyemgi bayramlarınan kelip shıǵadı, allegoriyalıq formada tábiyat hádiyseleri hám miynet proceslerin sáwlelendiredi [6]. Biraq, tek dástúr háreketleri teatr bolıwı múmkin emes: kórkem ónertanıwshılar teatr tamashagóy bar orında payda boladı hám shıǵarmanı jámáátlik aqıl etiwdi óz moynına aladı, dep esaplaydı jáne onı jaratıw procesinde birgeliktegi umtılıw, háreketler emes, teatr óziniń estetikalıq maqsetine erisedi. Eger tamashagóy saxnalastırılıp atırǵan spektakllerden jaqsı nátiyjeler hám pikirler alsa [7].

Teatr rawajlanıwınıń dáslepki basqıshlarında xalıq festivalları qosıq, oyın, muzıka hám dramalıq háreket ajıralmaytuǵın edi; keyingi rawajlanıw hám professionallastırıw procesinde teatr óziniń túp sinkretizmin joǵaltadı, úsh tiykarǵı túr payda boldı: drama teatrı, opera hám balet teatrı, sonıń menen birge aralas sırtqı kórinisler [2]. Spektakl dawamında jańraǵan xalıq namaları xalıq oyınları hár spektakller arasında atqarıp kelingen awıl jaslarınıń kúndelikli turmıs súwretinde keń múmkinshilikler ashadı. Hárqanday sesler awıl jaslarınıń keshki oyınına uqsaydı saxnalarda fon retinde xızmet etedi.

Teatr saxnalarındaǵı repertuarda oraylıq orındı iyelegen muzıkalıq hám dramalıq spektakller saxnalastırıladı. Kompozitorlar alpıstan artıq muzıkalıq saxna dóretpelerin atqaradı.

Orta Aziya teatrları saxnalarında professional muzıkashılardıń simfoniyalıq orkestrleri payda boldı, orkestr dúzildi, aktyorlar menen vokal hám muzıka teoriyası boyınsha sabaqlar alıp barıldı. Sol barlıq teatrlarda muzıkalıq hám dramalıq repertuar milliy saxna kórkem ónerinde bólek orın tutadı hám kóplegen atqarıwshılardı tayarlap shıqtı. Eń joqarı aktyorlıq karierası tek ǵana maman, bálki vokal hám kóbinese xoreografiyanıń jetilisken nátiyjesine iye erisiledi.[8].

«Teatr kúni» – teatr xızmetkerleriniń kásiplik bayramı: aktyorlar, teatr rejissyorları, prodyuserler, jaqtılıq boyınsha texnikler, dawıs injenerleri, montajshı hám hátte shıptashılar hám garderob xızmetkerleri 1933-jılı 23-yanvarda ullı orıs teatr rejissyorı hám aktyorlıq oqıtıwshı Konstantin Sergeevich Stanislavskiy Moskva kórkem teatrınıń kiyim-kenshek xızmetkerleri cexına jazǵan xatında: Spektakl teatr bınasına kirgenińizden baslanadı,-degen. Siz kiretuǵın tamashagóylerdi birinshi bolıp kútip alasız. Bul kóshirip alınǵan aqır-aqıbet «Teatr ilgishinen baslanadı» [9] sóz dizbegine aylandı, bul tómendegilerdi ańlatadı: teatrda ekinshi dárejeli rol hám kásipler joq. Teatr kórkem óneri ıqlasbentleri ushın «Teatr kúni» de anıq bayram bolıp tabıladı, sebebi «mádeniyat saraylarında» hár túrlı bayram ilajları, túrli teatr festivalları sol kúnde bolıp ótedi hám ayırım teatrlar jańa spektakllerdiń premyeraların usınıwǵa háreket etedi. Dramaturglar kóp jıllar dawamında teatrdıń bas direktorları menen birgelikte kóplegen jaqsı spektakllerdi tamashagóylerge inám etken hámde kóplegen tabıslarǵa nátiyjeli dóretiwshiliklerge erisip kelgen. Tamashagóydiń kewil ashıwı ushın muzıkalıq hám xoreografiyalıq qurallardan aktiv paydalanıw teatr saxnalarında doslıq spektakllerinde muzıka hám dramanıń uyqas kombinaciyasına sebep boladı. [10] Teatr saxnalarında milliy kórkem ónerde birinshi ret suwret evolyuciyası muzıkalıq qurallar menen kórsetilgen. Teatr xarakterindegi ózgerislerdiń muzıkalıq tımsalı ushın kompozitor, barlıq janrlardaǵı xalıq qosıqlarınan hám jırlanǵan, aytılǵan sesler uyǵınlıǵları onıń vokal bólegine mártlik penen kiritilgen.

Saxnalastırılǵan xalıq dóretpeleri sıyaqlı ayrıqsha muzıkaǵa tiykarlanǵan keń kólemli xalıq draması muzıkada kompozitor xalıq nama klassikasınıń opera estetikası principlerine ámel etken. Spektakl tili muzıkalıq saxnalardıń dawısı menen óz-ara baylanıslı, biraq tásir kúshi bul xalıq qosıqları, olar átirapında basqa hár qıylı nomerler payda bolıwı menen bir-birinen júdá parıq etedi. Orta Aziya xalıqlarında sonıń arasında qaraqalpaq teatrlarında házirgi kúnge shekem kóplegen spektakllerdi xalıqımızǵa inám etip kiyatır. [11]

Ózbekstan aymaǵında teatr júdá úlken kórinisli hám bay bolıp tabıladı. Onıń urıqları baslanıwı jámáát dáwirinde-aq miynet procesi sáwlelengen hár qıylı oyınlar, jawınger hám xalıq oyınları, tábiyat kúshlerine talpınıw áqıbetinde júzege kelgen dástúrler formada kórinetuǵın bolǵan. Teatrdıń tiykarǵı túrleri saqlanıp, repertuar hám atqarıw usılında ayrıqshalıqlar rawajlandı. Qalalarda atqarıwshı artistlerdiń kásipligi sazende, qosıqshı, aktyor hám taǵı basqada awqamlarınıń iskerligi kúsheydi.

Ádebiyatlar

1. Авдеев А. Д., «Происхождение театра».-1959.
2. Станиславский К. С. Сборник сочинении. -1954-61.
3. Хорижий театр тарихи (русчадан С. Турсунбоев таржимаси), 1997, 1999;
4. Ўзбек театри тарихи, Театр, 2003.
5.Родина М. Т. Большая советская энциклопедия: Советская энциклопедия, 1969-1978.
6. Театральная энциклопедия (под ред. А. П. Маркова). - М.: Советская энциклопедия, 1961-1965.
7. Бушуева С. К. Взаимосвязи: Театр в контексте культуры: Сборник научных трудов. - Л. 1991.
8. Барбой.Ю.М. Структура действия и современный спектакль.-Калып:Л, 1988.
9. Театральная энциклопедия (под ред. А. П. Маркова). - М:Советская энциклопедия.1961-1965.
10.Рудницкий К. Л. Театральная энциклопедия (под ред. П. А. Маркова). - М:Советская энциклопедия. 1961-1965.
11. Трагедия. Словарь античности. Составитель Йоханнес Ирмшер (перевод с немецкого). – 1994.

REZYUME. Teatr saxnalarida ko‘plab bajarilib kelayotgan spektakllar, bajarilib kelinayotgan xalq taronalari, orkestrlar tomonidan bajarilib kelinayotgan taronalar, xalqning turidan o‘rin olib kelmoqda. Teatr va musiqa har dam san’at sohasida baravar o‘rinlarga ega. O‘sha sababli xozirgi kunda qoraqalpoq teatrlari da rivojlanib borayotganligini aytib o‘tsak bo‘ladi.

РЕЗЮМЕ. На театральных подмостках ставятся многочисленные спектакли, исполняемые народные тароны, тароны, исполняемые оркестрами, из рода народа. Театр и музыка занимают одинаковое место в искусстве. По этой причине можно упомянуть, что в настоящее время каракалпакские театра тоже развиваются.

SUMMARY. Numerous performances are acted on the stage, performed by folk music, and music performed by orchestras, from the kind of people. Theater and music occupy the same place in the art. For this reason, it can be mentioned that Karakalpak theatres are currently developing.

AKTYORLÍQ ÓNERINIŃ EŃ BIRINSHI TALAPLARÍNÍŃ BIRI BUL – SHEBERLIK

L.Urazmbetova - *docent*
B.Nazarımbetov- *oqıtıwshı,*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanch so‘zlar: vokal, san’at, aktyor, musiqa, pedagog, teatr, nafas, mashq, diafragma.
Ключевые слова: вокал, искусство, актер, музыка, педагог, театр, дыхание, упражнение, диафрагма.
Key words: vocal, art, actor, music, teacher, theater, breathing, exercise, diaphragm.

Aktyor – saxna dóretiwshisi. Ol ózin qorshap turǵan átiraptı tereń, zawıqlı túrde qabıl etip, ózi atqarıp atırǵan tımsallar turmısın naǵız ózinikindey seze aladı, olardıń dárti hám quwanıshın óz moynına alıp ómir keshiredi. Aktyordıń joqarı sheberligi onıń bay tásirsheń qábileti, pikiriniń jámlengenligi, tereń sezimleri turmıstı tolıq qabıl etedi. Saxna dóretiwshilerdi tárbiyalap, kámalǵa keltiriwde pedagogtıń kóplegen qıyınshılıqtı sheshiwine tuwrı keledi. Aktyorlıq óneriniń eń birinshi talaplarınıń biri bul-sheberlik. Talantlı aktyor hárdayım saxnanıń shamshıraǵı bolıp kelgen. Aktyor ásirese usı talantı, sheberligi sebepli tamashagóydi tásirlendirgen, quwandırǵan, yosh bergen.

Sheberlik – bul kompetenciyalılıq hám qábiliyettiń eń joqarǵı shoqqısı esaplanadı. Sonıń ushında sheberlik miynet súyiwshiliktiń nátiyjesi bolıp, miynet arqalı ǵana qáliplesedi hám rawajlanadı. Aktyor shıǵarma tekstin ózinıń dóretiwshiligine boysındırıp, kórkemlik ónerin keltirip shıǵaradı, tamashagóylerdi tásirlendiredi. Aktyorda hárdayım janlı, gózzal, tásirli turmıslıq kórinisti kóre alıw ıqlasbentler ushında zawıqlı boladı. Aktyordıń tamashagóy menen bolǵan baylanısı qanshama ótkir, qanshama qarama-